

«ΠΡΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ

**ΥΔΡΟΚΙΝΗΤΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ – ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ,
ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΝΕΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΕΡΑ»**

Κυρίες και Κύριοι

Προτού ξεκινήσω θέλω να ευχαριστήσω, όλα τα μέλη της ομάδας της ΠΕ Νάουσας, και ιδιαίτερα την αγαπητή κα Στυλιανού Λιάνα για την τιμητική πρόσκληση να σας μιλήσω, αλλά και για τη εγκάρδια φιλοξενία μου εδώ, στην όμορφη και υδροπόρο Νάουσα. Ευχαριστώ ακόμη, όλους εσάς οι οποίοι με τιμάτε απόψε με την παρουσία σας για την χαρά με την οποία με δεχτήκατε.

Αγαπητοί μου, Τα αρχιτεκτονήματα μπορεί να θεωρηθούν φορείς και σύμβολα των πράξεων που συνδέονται με την αρχέγονη τάση του ανθρώπου για την αιωνιότητα και είναι τα πλέον σίγουρα και επίμονα αποθέματα της πολιτιστικής του πορείας πάνω στη γη. Η έννοια της διατήρησής τους, ενάντια στη φθορά του χρόνου είναι ένα από τα παλιότερα μέσα μεταφοράς της πράξης μέσα στο χρόνο. Η δημιουργία και η διατήρηση των μέσων αυτών, που μεταφέρουν τις ανθρώπινες πράξεις διασώζοντάς τες από τη φθορά, αναδεικνύουν και μίαν άμεση εσωτερική σχέση.

Από την άλλη, το φυσικό περιβάλλον είναι δυνατόν να παίζει ουσιαστικό ρόλο στη γένεση μιας τεχνικής και η λειτουργία της να εξαρτάται άμεσα από αυτό, όμως δεν μπορεί να θεωρηθεί και ως ο καθοριστικός παράγοντας για τη διάδοση και διατήρηση της εφαρμογής της.

Ο βιομηχανικός πολιτισμός, κυρίως όμως ο μεταβιομηχανικός άνθρωπος, σταδιακά, άλλαξε τη μορφή του αγροτικού κόσμου, αυτού που ονομάζουμε «παραδοσιακό», αφού πρώτα τον κατακερμάτισε, όπου και όσο ήταν αυτό δυνατόν, ιδιαίτερα στη Δύση. Μια μεταβολή οικονομική, κοινωνική, αλλά και κοσμοθεωρίας. Έτσι οι εμπειρίες μας για την τεχνογνωσία και τις δυνατότητες της τεχνολογίας της προβιομηχανικής εποχής, είναι ελάχιστες και περιορισμένες ως προς το μέγεθος και την ποικιλότητα των μορφών του γνωστικού αντικειμένου. Αποτέλεσμα, σαφείς και ασφαλείς πληροφορίες να παραδίδουν μόνον τα αρχαιολογικά τεκμήρια.

Από την ανάγκη αυτή δημιουργήθηκε και ο όρος βιομηχανική αρχαιολογία από τον Donald Dudley, περί το 1950, για να καθορίσει ειδικότερα τον κλάδο της

αρχαιολογίας που ασχολιόταν με τα μνημεία τα οποία χρονικά τοποθετούνται από τη βιομηχανική επανάσταση και μετά.

Η προβιομηχανική αρχαιολογία και έρευνα όμως, έχει ιδιαίτερη σχέση με την περιβαλλοντική αρχαιολογία, αφού σχετίζεται άμεσα με την λειτουργία κάποιου ιδιαίτερου πολιτισμικού συστήματος, μέσα στο χώρο του φυσικού περιβάλλοντος. Με τον εντοπισμό και την αναγνώριση των προβιομηχανικών εγκαταστάσεων επιδιώκουμε να οριοθετήσουμε το μέγεθος της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων από τον άνθρωπο και ταυτόχρονα να καταδείξουμε την εξάρτηση του ανθρώπου από το περιβάλλον. Με τη μελέτη τους καταβάλλεται προσπάθεια να τοποθετήσουμε το έργο μέσα στο χώρο, κατά το συγκεκριμένο χρόνο λειτουργίας του ήτοι συγχρονικά, ή διαχρονικά μέσα στο γενικότερο χώρο και χρόνο, αναλύοντας το πλήθος των παρεχομένων πληροφοριών αναφορικά με τις μορφές της κοινωνικής οργάνωσης στην προβιομηχανική εποχή. (Φωτο..2a-c) Καταπληκτικός ο τρόπος, η διαδικασία της διαχείρισης των ελευθέρων υδάτων για πότισμα και οικιακή χρήση.

Αγαπητοί μου, Ο Ιουλιανός Ασκαλωνίτης, στο προοίμιο του έργου του *«Από των του Ασκαλωνίτου Ιουλιανού αρχιτέκτονος εκ των νόμων ήτοι εθών των εν Παλαιστίνη»*, που θεωρείται ότι γράφτηκε μεταξύ του 531-533 μ.Χ., μιλάει με έναν ιδιαίτερο σεβασμό για τα στοιχεία της φύσης, Μέσα από το έργο του Ασκαλωνίτη, αλλά και άλλων συγχρόνων του, διαφαίνεται ως *«κυρίαρχη ιδεολογία»* όχι αυτή της υπερεκμετάλλευσης και της κατασπατάλησης των πόρων που η φύση διαθέτει, αλλά αυτή της μετρημένης αξιοποίησης και της αντιμετώπισής των ως δώρου του Δημιουργού προς τον Άνθρωπο.

Όπως βλέπετε ο άνθρωπος ενταγμένος στη φύση –τροφό του, λειτουργούσε στο μέτρο πάντοτε των πραγματικών του αναγκών και τα έργα του ήταν προέκταση της φύσης. Το σημαντικό αυτό μήνυμα, το πνεύμα του προοιμίου του Ασκαλωνίτη, από το Ρωμαϊκό Δίκαιο στο οποίο κατείχε μια σημαντική θέση και έλαβε την τελειότερη ανάπτυξη, οι διατάξεις πέρασαν ιδιαίτερα, στο *Επαρχικό βιβλίο* του Λέοντος Σοφού κατά το 912 μ.Χ., μέσα από το οποίο και μεταφέρθηκε σε όλα τα νομικά κείμενα που εξυπηρέτησαν τη Βυζαντινή αλλά και τη Μεταβυζαντινή κοινωνία από τον 10^ο μέχρι και τον 18^ο αιώνα, τουλάχιστον, όλες οι εργασίες έχουν ως βάση τον άνθρωπο.

Για την αγροτική προβιομηχανική κοινωνία του ξύλινου αρότρου ή της εκμετάλλευσης της υδραυλικής ενέργειας, ο χρόνος αποτελούσε μια αργή κυκλική επανάληψη. Οι εγκαταστάσεις του ανθρώπου οργανώνονται στηριζόμενες στο φυσικό περιβάλλον, και οι διάφορες ομάδες ασκούν συγκεκριμένες οικονομικές

δραστηριότητες που απορρέουν από αυτό, η δε εξέλιξη της παραγωγικής τεχνολογίας χαρακτηρίζεται από τη διαδικασία μετάδοσης της τοπικής γνώσης διαμέσου –κάποτε– μιας μυητικής διαδικασίας, αποτελώντας έτσι ένα ισχυρότερο και ευκολότερα αναγνωρίσιμο κοινόν τόπο ανάμεσα στον άνθρωπο και το φυσικό περιβάλλον.

Θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε αυτές τις λειτουργίες και την ανάπτυξη των μύλων, ούτως ώστε να αναγνωρίσουμε ως αναπόσπαστο στοιχείο της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και μέρος της ιστορικής μας ταυτότητας και τις υδροκίνητες εγκαταστάσεις.

Αγαπητοί μου, Το μέγεθος των πληροφοριών τις οποίες αποδίδουν, μπορείτε να το συνειδητοποιήσετε αν σας αναφέρω σύντομα, μερικές από τις ειδικότητες στις οποίες αυτές είναι χρήσιμες. Αρχαιολόγους, εφόσον πλέον απαντώνται σε όλες τις ανασκαφές, Αρχιτέκτονες και Μηχανικούς για την τυπολογία και μορφολογία των κτιρίων και των διαφόρων κατασκευών. Μηχανολόγους για τους μηχανισμούς των, Ιστορικούς για τη συμμετοχή τους στην ανάπτυξη και εξέλιξη των οικισμών, Ερευνητές πολιτισμών όσον αφορά την εξάπλωσή τους και την οριοθέτηση των καλύψεών των, Νομικούς αφού, συναντάμε στην επίλυση των διαφορών, την εφαρμογή λόγιου και εθιμικού δικαίου, Θεολόγους, διαμέσου των νομοκανόνων η εκκλησία έδιδε λύσεις σε διενέξεις, έχουμε πλήθος πατριαρχικών αποφάσεων, αλλά και συμπεριφορών, γλωσσολόγους σχετικά με τις ιδιοματικές ονομασίες των διαφόρων μερών, σώζονται αρκετές χιλιάδες, Λαογράφους για τις σχετικές παραδόσεις και τα τραγούδια τα *μυλικά*, Παλαιογράφους για την ανάγνωση διάφορων έγγραφων μίσθωσης ή πώλησης τους, Οικονομολόγους, για τη μελέτη των καταβαλλόμενων φόρων και την αξιοποίηση της παραγωγής, Κοινωνιολόγους για την ερμηνεία των διαχρονικών σχέσεων των μυλωνάδων με τους χωρικούς αλλά και με τους φεουδάρχες ή τα μοναστήρια, Τοπογράφους και Χωροτάκτες αναφορικά με τις τοποθεσίες όπου κτίζονταν και τις επεκτάσεις στη διάρκεια των χρόνων, των πόλεων. Γεωλόγους και Περιβαλλοντολόγους, για τη θεσμοθέτηση και διαχείριση των υδάτων, ακόμα και Εραλδιστές οι οποίοι μελετούν τα οικόσημα, για την αποκάλυψη των οικογενειών και των επιμειξιών των, αυτούς που ασχολούνται με την Ανθρωπογεωγραφία, τη μελέτη της σχέσης του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον, Τοπικές κοινωνίες για την ανάγκη ανάπτυξης του τουρισμού ή του οικοτουρισμού, με τη δημιουργία μουσείων, και των προστασία των ποταμών, Τέλος, Τεχνίτες μυλομαραγκούς ή μυλωνάδες για την ανέγερση, την λειτουργία τους, ή και την επισκευή τους κ.ά.

(Φωτό 4) Σιγά σιγά από τον 1^ο μ. Χ. αιώνα εμφανίζονται μηχανές που έχουν ως κινητήρια δύναμη την υδραυλική ενέργεια (Στράβων αναφέρει το Μιθριδάτη και λίγο αργότερα ο Βιτρούβιος). Αρχίζει να εξαπλώνεται η υδροκίνηση

(Φωτό 5) Ήδη στη Δύση από τον 12^ο-13^ο αιώνα αρχίζει να επιβάλλεται η εκμετάλλευση των παραγωγικών τάξεων από τους φεουδάρχες διαμέσου του ελέγχου των υδροκίνητων εγκαταστάσεων και της προνομιακής διαχείρισης του νερού στις δημιουργούμενες πόλεις.

(Φωτό 6) Η ανάγκη δυνατότητας μεγαλύτερης εκμετάλλευσης των υδροκίνητων εγκαταστάσεων και σε θέσεις όπου ο περιβάλλον χώρος δεν προσφερότανε για εγκατάσταση λ.χ. σε πεδινές περιοχές όπως στη Γαλλία ή την Αγγλία, κατέστησε αναγκαία την επινόηση πλήθους τροποποιήσεων στις μηχανές

(Φωτό 7) Την ίδια εποχή στην Ανατολή, Κωνσταντινούπολη και αλλού, παράλληλα με τους αλογόμυλους ή τους ανθρωπόμυλους εξαιτίας της βροχιακής γεωργίας(Θεοδόσιος 900) αναπτύχθηκαν ταχύτατα και οι νερόμυλοι με την οριζόντια φτερωτή.

(Φωτό 8). Συναντάμε πλέον και το επίσημο δίκαιο του νερού.

(Φωτό 9) Ήδη έχουν αρχίσει να διαδίδονται και να αναπτύσσονται οι ανεμόμυλοι, κυρίως στη περιοχή της Φλάνδρας, η παρουσία των οποίων διαμορφώνει και το αντίστοιχο δίκαιο του αέρα.

(Φωτό 10) Αρχίζουμε να συναντάμε σε διάφορες περιοχές και άλλες υδρομηχανές όπως νεροπρίονα, (Φωτό 11) μαντάνια (Φωτό 12) χαρτόμυλους, λαδόμυλους.

Κυρίες, κύριοι,

Την πρώτη σοβαρή και επιμελημένη εργασία εδώ στην Ελλάδα. πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, έχοντας οριοθετήσει κοινές παραδοχές αλλά και μέσω μιας κριτικής ανάλυσης παρουσίασή των, αποτέλεσε η καταγραφή και η αποτύπωση υδροκίνητων γενικά εγκαταστάσεων μέσα από το πρόγραμμα του Υπουργείου Αιγαίου στη Θράκη, στο Αιγαίο και στην Κύπρο που ανέλαβε υπό την προεδρία μου, το 1999, το ItEM.

Απέδειξε, σύμφωνα με τη συγκριτική μέθοδο έρευνας και καταγραφής που επιλέχτηκε και μέσα από ένα πλούσιο πρωτογενές υλικό, ότι όλος ο Αιγαϊκός χώρος χρησιμοποιεί παλαιές, κοινές, μορφολογικές και τυπολογικές αρχές και τεχνικές τις οποίες και διατήρησε ανέπαφες στο πέρασμα των χρόνων. Εκείνο όμως που έχει ιδιαίτερη βαρύνουσα σημασία, είναι το γεγονός της παρουσίας τόσο μεγάλου

αριθμού υδροκίνητων εγκαταστάσεων, ακόμη και σε νησιά τα οποία μαστίζονται σήμερα από την ανυδρία, όπως οι Κυκλάδες.

Διαφοροποιήσεις στην τεχνική ή την μορφολογία όχι όμως σημαντικές επισημάνθηκαν μόνον, όπου και όταν, το περιβάλλον υφίσταται έντονες πιέσεις από εξωτερικούς παράγοντες, συνήθως κλιματολογικές διακυμάνσεις, ή επιβάλλονται από τις κοινωνικές ή ιστορικές συνθήκες της περιοχής, όπου στην περίπτωση αυτή συναντάμε επιβιώσεις ενετικών, κυρίως, επιδράσεων.

(Φωτό 17) Παρουσιάζουμε χαρακτηριστικές μορφές υδροκίνητων εγκαταστάσεων που κάλυψαν όλη την περίοδο από τον 16^ο-19^ο αιώνα

Γενικά, συναντάμε λύσεις κατασκευαστικές, ειλικρινά μοναδικές, πηγαίες, αντιπροσωπευτικές του πνεύματος, του χαρακτήρα των ανθρώπων του συγκεκριμένου χώρου. Δημιουργίες σύμφωνες με την καθιερωμένη αντίληψη της ζωής τους, δημιουργίες που εμφανίζουν μέσα από απλά υλικά μίαν ιδιαίτερη δυναμική μορφή που την υπαγορεύει ο ίδιος ο τόπος, ενώ συνάμα μορφολογικά είναι άριστα εναρμονισμένες με το περιβάλλον.

(Φωτό 18) Τρόποι κτισίματος και διαμορφώσεις Δέσης και μυλαύλακου

Όλα αποβλέπουν στο ίδιο κοινό αποτέλεσμα. Την ορθότερη και πρακτικότερη εκμετάλλευση του υπάρχοντος υδάτινου αυτού δυναμικού, μέσα στα πλαίσια δεδομένων τεχνικών δυνατοτήτων.

(Φωτό 19) Μορφές απόλυτα συνυφασμένες με το περιβάλλον, που δύσκολα ξεχωρίζουν μέσα στο τοπίο. Άνδρος-Μένητες.

(Φωτό 20) Αυτός στα Κύθηρα είναι διάροφος θα τον δούμε καλύτερα παρακάτω.

(Φωτό 21) Διάφορες μορφές υδατόπυργου, μυλαύλακου, μολόσπιτου

(Φωτό 22) Διακλάδωση μυλαύλακου, δέσης, φτερωτής με το σιφούνι και ξύλινου βαγενιού

(Φωτό 23) Λεπτομέρεια σιφουνιού, τοιχοποιίας

(Φωτό 24) Διαμόρφωση δεξαμενής, στήριξη φτερωτής.

Η λειτουργία του νερόμυλου, υπήρξε συνυφασμένη απόλυτα με τις ανάγκες, τις καθημερινές, της κλειστής κοινωνίας του χωριού, του οποίου αποτελούσε κύριο και αναπόσπαστο τμήμα του κοινωνικού του ιστού. Μάλιστα είναι γνωστό, από διάφορες πηγές, ότι η λειτουργία του κάλυψε διαχρονικά τις ανάγκες ακόμη και κάποιας συγκεκριμένης τοπικής «βιοτεχνικής» παραγωγής, όπως είναι η παραγωγή ζαχαροπολτού, λ. χ. στην Κύπρο ή τη Ρόδο, ήδη από το 16^ο αιώνα, αλλά και της

παραγωγής διαπύρων (παξιμαδιών), στα νησιά του Αιγαίου ή αργότερα στους χρόνους ανάπτυξης των υδροκίνητων εγκαταστάσεων την επεξεργασία βάμβακος, όπως εδώ στη Νάουσα ή μακαρονιών στην Άνδρο. Απόδειξη της σημαντικότητας του αποτελεί και το γεγονός ότι ο νερόμυλος ακόμη και νομικά, κατά το κυρίαρχο εθιμικό δίκαιο του χωριού και όχι μόνον, είχε το πρωταρχικό δικαίωμα στην εκμετάλλευση του νερού ή και ειδική αντιμετώπιση σε φορολογικά θέματα.

(Φωτό 25) Λεπτομερής αποτύπωση ενός νερόμυλου 17^{ου} αιώνα.

(Φωτό 26) Επίσης λεπτομερής αποτύπωση ενός νερόμυλου 18^{ου} αιώνα, όμως διώροφου με τον περιβάλλοντα χώρο του, και τα υδραυλικά του έργα. Από τα ελάχιστα σωζόμενα μνημεία του τύπου αυτού. Αντίστοιχο έχουμε συναντήσει και στον Πάρνωνα.

(Φωτό 27) Μικρός αγροτικός νερόμυλος στη Κομοτηνή, και εσωτερικό του μύλου με το χώρο του αλέσματος, την κοφινίδα και τη κινητή μολόπετρα

(Φωτό 28) Μια λεπτομερής αποτύπωση και παρουσίαση ενός νερόμυλου 18^{ου} αιώνα, σε συνδυασμό με κτιστή νεροτριβή μοναδική.

(Φωτό 29) Διάφορες νεροτριβές.

(Φωτό 30) Μορφές παρουσιάσεων νερόμυλων

(Φωτό 31) Επίσης νερόμυλος με τη στέρνα του και μπαρουτόμυλος

(Φωτό 32) Αντίστοιχοι μύλοι, όπου έχει εφαρμοστεί το βυζαντινό δίκαιο δια μέσου των Φαναριωτών ηγεμόνων στη Ρουμανία και η σημερινή εξάπλωσή τους. Λειτουργούν Περίπου 5000-10000 μύλοι.

Κυρίες και κύριοι, Με το πέρασμα των χρόνων, γύρω κυρίως από το νερόμυλο και τη λειτουργία του, τις κοινωνικές σχέσεις ή τη συμπεριφορά του μυλωνά, τα γεννήματα αλλά και το παραγόμενο προϊόν, τα αναγκαία για τη λειτουργία του υδραυλικά έργα, τις γέφυρες, ή τα μυλαύλακα, τα οποία σήμερα μόνον τα τοπωνύμια, μας τα θυμίζουν και τέλος το εκάστοτε ισχύον δίκαιο, διαμορφώθηκε μια μεγάλη λαϊκή παράδοση. Πόσο βαθιές είναι οι ρίζες αυτής της παράδοσης γίνεται φανερό από ένα χαρακτηριστικό στοιχείο. Η απληστία του μυλωνά ως πάθος που πρέπει να αποφεύγεται, συχνά απασχόλησε στη Δύση και την Ιερά Εξέταση, ενώ πέρασε ήδη από τον 15^ο αιώνα στην εκκλησιαστική εικονογραφία της Ανατολής και συναντάται η σχετική τους τιμωρία, σε παραστάσεις της Μελλούσης Κρίσεως.

(Φωτό 33) Αποτρεπτικά και τιμωρίες των κακών μυλωνάδων

Όμως παρόλα αυτά οι μυλωνάδες, υπήρξαν φοβερά θρησκευόμενοι άνθρωποι και έκαμαν πλήθος δωρεές προς τις εκκλησίες, αλλά και τις κοινότητες κτίζοντας μάλιστα και σχολεία.

Θα μεταφερθούμε για λίγο και στους ανεμόμυλους. Κατασκευές που εμφανίστηκαν και εξαπλώθηκαν στον ελλαδικό χώρο γύρω στα τέλη του 12^{ου} αιώνα που όμως διαφέρουν μορφολογικά και λειτουργικά, από τους αντίστοιχους ευρωπαϊκούς.

(Φωτό 34) Από τις πιο γνωστές φωτογραφίες ελληνικών ανεμόμυλων είναι αυτών της Μυκόνου. Φωτογραφία του 1907 με τους ανεμόμυλους της.

(Φωτό 35) Ένα θαυμάσιο χαρακτηριστικό του 1570 της Χίου με τους ανεμόμυλους. Αυτά τα χαρακτηριστικά όπως και οι περιγραφές των περιηγητών, παρουσιάζουν σημαντικό ενδιαφέρον για τους συλλέκτες αλλά και τους ιστορικούς ή νησιολόγους.

(Φωτό 36) Ανέγερση ανεμόμυλων με εφαρμογή του δίκαιου του αέρα, μέσα από υποδείξεις κοινοτικών αποφάσεων.

(Φωτό 37) Διάφοροι τύποι ανεμόμυλων

Ας δούμε όμως και μερικές άλλες, λιγότερο γνωστές μορφές υδροκίνητων, που όμως λειτούργησαν κάποιες εποχές στον Ελληνικό χώρο.

(Φωτό 38) Μορφές και τύποι ποταμόμυλων, θαλασσόμυλων, παλιρροϊόμυλων (Χαλκίδα)

Βεβαίως στο χώρο της Ανατολής όπου συναντάμε μια γεωργία άμεσα εξαρτημένη από τον καιρό, μια γεωργία *βροχιακή*, όπως έχει καθιερωθεί να λέγεται, οι αλλαγές γενικά καθυστέρησαν σημαντικά και ήταν άμεσα συνδεδεμένες με την οικονομία και τη θέση του παραγωγικού πληθυσμού.

(Φωτό 39) Ο διαχωρισμός των κοινωνικών τάξεων στο χώρο του Βυζαντίου

Ταυτόχρονα όμως κυρίες και κύριοι θα λυπηθείτε με την σημερινή κατάσταση αυτών των ανεπανάληπτων μορφών της λαϊκής μας τέχνης, της λαϊκής μας αρχιτεκτονικής. Είναι ένας πολιτισμός, ένας τρόπος ζωής, που δυστυχώς αδιάφορα, χάνεται όπως χάνονται και όλες οι παραδόσεις μας, οι μνήμες μας στο βωμό της σύγχρονης τεχνολογίας και στο όνομα της επερχόμενης πολυφυλετικής παγκοσμιοποίησης και ομοιογενοποίησης των πάντων.

(Φωτό 40) Η σημερινή μορφή όλων των εγκαταστάσεων.

Βλέπουμε ότι το τέλος της άμεσης σχέσης του ανθρώπου με το περιβάλλον του, ήρθε δυστυχώς, πολύ γρήγορα, με τη δημιουργία τεχνητού περιγύρου ζωής.

Επακόλουθο τούτου, υπήρξε η άμεση εγκατάλειψη των προβιομηχανικών εγκαταστάσεων, ειδικότερα των υδροκίνητων, παρά το γεγονός ότι για μεγάλο χρονικό διάστημα χρησιμοποιήθηκαν, και ως εργαλεία εξουσίας και μολονότι με διάφορες μετατροπές προσπάθησαν να παρατείνουν αυτό το τέλος. Έτσι από την πρώτη γενιά των μικρών υδροκίνητων εγκαταστάσεων όπου η κίνηση μεταδιδόταν απευθείας από τη φτερωτή την οριζόντια ή και κατακόρυφη, μεταπηδήσαμε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, στη δεύτερη γενιά. Η ανάγκη ταυτόχρονης κίνησης και λειτουργίας όσο το δυνατό περισσότερων εγκαταστάσεων, επέφερε έχοντας, μεγάλες σιδερένιες ροδάνες, τη μετατροπή της μετάδοσης διαμέσου των ιμάντων.

(Φωτό 41) Υδροκίνητες εγκαταστάσεις 2^{ης} γενιάς. Η κίνηση εξακολουθεί να δημιουργείται με νερό αλλά η μετάδοση της στα διάφορα μέρη εκτελείται με ιμάντες.

Στα τέλη του 19^{ου} ή τις αρχές του 20^{ου} αιώνα φθάσαμε στην τρίτη γενιά. Είναι η εποχή των μεγάλων αποδόσεων. Η κίνηση εξακολουθεί να δημιουργείται από το νερό αλλά για μεγαλύτερη απόδοση, μέσω διαφόρων υδροτουρμπίνων, ενώ η μετάδοσή της στα διάφορα γρανάζια και μεταλλικά εξαρτήματα, εκτελείται με ιμάντες.

(Φωτό 42) Υδροκίνητες εγκαταστάσεις 3^{ης} γενιάς. Η κίνηση εξακολουθεί να δημιουργείται με νερό αλλά μέσω διαφόρων υδροτουρμπίνων, για μεγαλύτερη απόδοση, ενώ η μετάδοσή της στα διάφορα μέρη εκτελείται με ιμάντες.

Κυρίες και κύριοι, Είναι αναγκαίο να δούμε με πιο τρόπο είναι δυνατόν σήμερα να διασώσουμε το ποτάμι και βέβαια όλον αυτόν τον πλούτο της παραδοσιακής μας κληρονομιάς ο οποίος είναι συνδεδεμένος αναπόσπαστα μαζί του. Τι θα έπρεπε να λάβουμε υπόψη μας κατά τη διαχείριση των ποταμίων υδάτων αλλά και τη χρήση της γης ούτως ώστε να συμπεριληφθούν και να αναδειχθούν και οι αντίστοιχες υδροκίνητες εγκαταστάσεις. Υπάρχουν διάφορες πρακτικές που ακολουθούνται κατά το σχεδιασμό της διαχείρισης των ποταμίων υδάτων, τη γενικότερη χρήση γης των παρόχθιων περιοχών και την αντίστοιχη τουριστική εκμετάλλευση όλων αυτών και που μπορούν να θεωρηθούν ως ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ταυτόχρονης αξιοποίησης, ανάδειξης και προβολής των υδροκίνητων εγκαταστάσεων. Θα παραμείνω μόνον στα πολλαπλά και σύνθετα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε, και στις προσπάθειες διάσωσης της παραδοσιακής μας κληρονομιάς, άλλωστε αυτό είναι και το σημερινό ζητούμενο. Σας παρουσιάζω μελέτες ήδη εφαρμοσμένες, σε συγκεκριμένες θέσεις, όπως στην Έδεσσα, στην Πολίχνη της Θεσ/κης, της Δημητσάνας κ.α.

(Φωτό 43) Υπαίθρια μουσεία νερού όπου περιλαμβάνονται όλες οι υπάρχουσες υδροκίνητες εγκαταστάσεις.

Ποιες είναι οι συνήθειες Πρακτικές που εφαρμόζονται.

A. Χάραξη δικτύου διαδρομών, τα γνωστά μονοπάτια, μέσα στο υποβλητικό φυσικό τοπίο. Περιλαμβάνει και αναδεικνύει τους νερόμυλους ή τις υδροκίνητες εγκαταστάσεις, τις πηγές, αλλά πιθανόν και διάφορα αρχαιολογικά μνημεία τοπικού ή γενικότερου ενδιαφέροντος, όπως λ.χ. εκκλησίες ή βρύσες ακόμη και στάλους (ποτίστρες) ή μαντριά για πρόβατα. Προτείνεται και προκρίνεται η χάραξη να συμπεριλάβει και υπολείμματα από παλαιούς λιθόστρωτους δρόμους, τα γνωστά καλντερίμια.

Κατά το σχεδιασμό και τη μελέτη νέων υπό ένταξη σχεδίων, επέκταση, οικιστικών περιοχών διαφόρων οικισμών, επικρατεί πλέον η θέση τα ποτάμια να παραμένουν ελεύθερα και να δημιουργούνται εκατέρωθεν χώροι αναψυχής και περιπάτου. Με τον τρόπο αυτό αναγνωρίζεται το ποτάμι σαν ένα φυσικό στοιχείο που πρέπει να προστατευθεί, αλλά και σαν ένα φυσικό σύνολο με άμεση τη δυνατότητα αξιοποίησής του και την ένταξή του οργανικά, στο οικιστικό περιβάλλον.

Όμως, όπως ήδη γνωρίζουμε, εκπονούνται από διάφορους φορείς, μελέτες όχι μόνον κλασικής διαχείρισης αυτού του διαθέσιμου υδάτινου πλούτου, αλλά και εκμετάλλευσής του δια μέσου νέων αναπτυξιακών μεθόδων, όπως λόγου χάριν παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας με μικρούς υδροστρόβιλους, μάλιστα έχουν δοθεί και σχετικές εγκρίσεις ή και άδειες όπως στη Σπερχειάδα. Ο μονόπλευρος και μονοσήμαντος αυτός τρόπος διαχείρισης και οι σχετικές με αυτόν μελέτες, όπως επίσης και η υπέρμετρη κάποτε, μέχρις επικινδυνότητας άντληση των υπογείων αποθεμάτων, είμεθα βέβαιοι ότι θα επιφέρουν, μακροπρόθεσμα, αρνητικές επιπτώσεις και πάνω στις ελάχιστες υπάρχουσες υδροκίνητες παραδοσιακές εγκαταστάσεις, που όμως εξαρτώνται άμεσα από τα ύδατα αυτά.

B. Δημιουργία, σε θέσεις όπου το επιτρέπει το ανάγλυφο της περιοχής ή εκμεταλλευόμενοι παλαιότερες φυσικά διαμορφωμένες γούρνες, που σήμερα έχουν στερέψει, μικρών υδροβιότοπων, όπως λ.χ. κοντά σε γέφυρες.

Γ. Ανάδειξη και αξιοποίηση των υδροκίνητων εργαστηρίων και των μηχανισμών των, που σώζονται έστω και σε ερείπια με παράλληλη ανάπτυξη και διαμόρφωση των γύρω του ποταμού χώρων, ως θέσεις ανάπαυσης, ή χώροι υπαίθριου φαγητού.

Σύμβαση της Γρανάδας

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του νόμου 2039 του 1992 ΦΕΚ61/Α/13/4/92, όπου κυρώνεται η σύμβαση για την προστασία της *αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης*, αρχιτεκτονική κληρονομιά μεταξύ άλλων θεωρείται **1.** κατασκευή ιδιαίτερα σημαντική λόγω του τεχνικού ενδιαφέροντος συμπεριλαμβανομένων και των εγκαταστάσεων, **2.** τα αρχιτεκτονικά σύνολα αγροτικών κατασκευών, επιστημονικού κοινωνικού, ή τεχνικού ενδιαφέροντος και τέλος **3.** οι τόποι όπου συνυπάρχουν έργα σύνθετα του ανθρώπου και της φύσης.

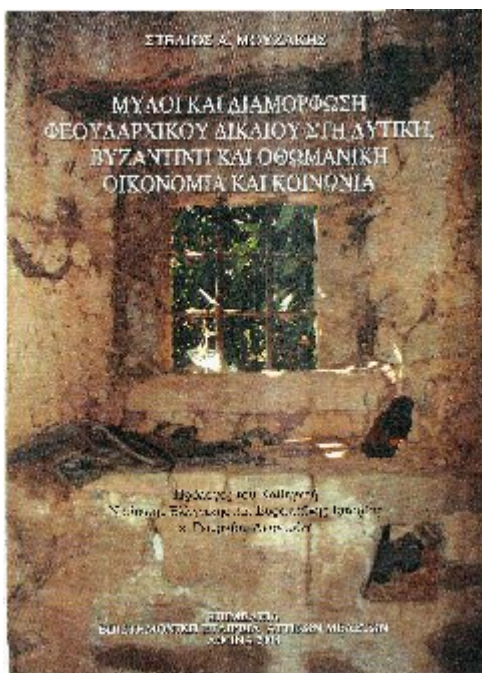
Όλες οι παραπάνω προϋποθέσεις θεωρώ ότι εκπληρώνονται στο ακέραιο ιδιαίτερα στις υδροκίνητες προβιομηχανικές εγκαταστάσεις. Πρέπει να ομολογήσουμε ότι μέχρι σήμερα δεν έχει εκδηλωθεί κανένα ουσιαστικό ενδιαφέρον από φορείς ή και την Πολιτεία για να διασωθεί το τμήμα αυτό της παράδοσης του τόπου μας. Αλλά ούτε και έχει αντιμετωπιστεί το ζήτημα με την πρέπουσα σοβαρότητα από τους ιδιωτικούς φορείς, πριν ελάχιστων φωτεινών εξαιρέσεων. Μόλις πριν λίγα χρόνια με προσπάθειες του Ινστιτούτου των Ελληνικών Μύλων (ItEM), που ιδρύθηκε το 1997, άρχισε να ξεχωρίζει και να αναγνωρίζεται η Μυλολογία και στην Ελλάδα σαν ιδιαίτερος κλάδος της παραδοσιακής τέχνης και τεχνικής.

Υπάρχουν βέβαια διάφορες τοπικού επιπέδου, αξιόλογες εργασίες, οι οποίες αφορούν κυρίως την παρουσίασή τους ως ένα ακόμη αξιοθέατο στοιχείο του χώρου. Είναι αποσπασματικές και συνήθως γενικού ενδιαφέροντος χωρίς να προτείνουν και λύσεις για τη συντήρησή ή την αποκατάστασή τους.

Τελευταία θα πρέπει να επισημάνουμε ότι έχει αρχίσει μια κίνηση για την προστασία της πανίδας και της χλωρίδας, μια προσπάθεια αναβάθμισης της υπαίθρου χώρας και γενικότερα του περιβάλλοντος. Είναι παρήγορο το γεγονός ότι, μέσα στα διάφορα αυτά προγράμματα, γνωστά ως μονοπάτια αναψυχής, ή δρόμοι του νερού, εντάσσονται μαζί με άλλα μνημεία και οι υπάρχουσες κοντά τους υδροκίνητες εγκαταστάσεις. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι διαμορφώσεις στο Λούσιο ποταμό, στα Διποτάματα της Άνδρου, στη Δημητσάνα, κ.ά..

Οι μύλοι στη φεουδαλική κοινωνία

Ήδη κυκλοφόρησε το βιβλίο μου, με πρόλογο του Καθηγητού κου Γ. Λεοντσίνη, στο οποίο περιγράφεται η χρήση των μύλων ως εργαλείο κοινωνικής προβολής αλλά και μέσο καταπίεσης του αγροτικού παραγωγικού πληθυσμού, μέσα από τη νομοθεσία και τις δικαστικές αποφάσεις από τον 6^ο μέχρι τον 19^ο αιώνα. Αναζήτησα σε κείμενα, μαρτυρίες και εξαρτήσεις που έχουν άμεση σχέση με τους νερόμυλους ως

διαπραγματεύσιμο αγαθό μέσα στην κοινωνία, πηγές ιδιαίτερα συνδεδεμένες, με τις κατά τόπους και στη διάρκεια των χρόνων, «καινοτομίες» -ανεγέρσεις- των μύλων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η έρευνα να αναπτυχθεί και μέσα σε πραγματικά περιστατικά, όπως είναι οι αποφάσεις επί διαφόρων διενέξεων των δικαστηρίων, τόσο των πολιτικών όσον και των εκκλησιαστικών, βασισμένες κυρίως στο εθιμικό δίκαιο του νερού και του αέρα. Τέλος, καταγράφονται μαρτυρίες ιστορικές, φιλολογικές που αφορούν στις υπάλληλες τάξεις της εκάστοτε ιστορικής περιόδου και που συμπληρώνουν το σύνολο των συμπεριφορών στο συγκεκριμένο θέμα. «...Πρόκειται για μια σημαντική μελέτη η οποία επιχειρείται για πρώτη φορά και η οποία φέρει στην επιφάνεια άγνωστα και σημαντικά πολιτισμικά, ιστορικά, κοινωνικά, δικαιοϊκά, τεχνολογικά, οικονομικά, γλωσσολογικά, και λαογραφικά στοιχεία. Επιπλέον τόσο από τις παρατηρήσεις των μνημείων όσο και από τα έγγραφα, εντοπίζονται μαρτυρίες οι οποίες αποδεικνύουν την επαφή και την επικοινωνία των ντόπιων κατοίκων με άλλες περιοχές σε μια προσπάθεια μετάδοσης γνώσεων.....μια εργασία χρήσιμη στον ιστορικό, στον λαογράφο, στον κοινωνιολόγο, στον νομικό και στον φιλόλογο, στον εθνολόγο για την αρχειακή της τεκμηρίωση, τις θέσεις της, τους υπαινιγμούς και τα συναφή ζητήματα που θέτει ως γενικότερο προβληματισμό...»

ΣΤΕΛΙΟΣ Α. ΜΟΥΖΑΚΗΣ
Πολ. Μηχανικός-Ιστορικός ερευνητής πολιτισμών
Email: stymouzakis@hotmail.com
www.steliosmouzakis.gr